

Pozapomenutá sci-fi tradice českého feminismu. Emancipace Evy Hauserové a Caroly Biedermannové v 80. a 90. letech 20. století¹

Hana Blažková[®]

Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

The Forgotten Sci-Fi Tradition of Czech Feminism: The Emancipation of Eva Hauserová and Carola Biedermannová in the 1980s and 1990s

Abstract: In this study, the author presents science fiction writers Eva Hauserová and Carola Biedermannová in the context of Czech feminism in the 1980s and 1990s. She proposes seeing their work and activity as an example of hybrid emancipation between the socialist emancipation of women (based on experience) and the Western feminist tradition. In the first part of the study, the author introduces the work of Carola Biedermannová and Eva Hauserová within the Czechoslovak science fiction fandom and shows that it was in this environment that they emerged as feminists in the late 1980s. In the next part, the author analyses the positions that these authors occupied during the transformation and situates their work within the feminist movement of the 1990s. She refers to Jacques Rancière's concept of *pol-itics* and *pol-ice*, which she uses to describe the conflict between the two protagonists and academic feminists. The author describes this conflict as political and shows that it resulted in the displacement of both writers and their form of feminism from the historical narrative.

Keywords: feminist literature, socialist women's emancipation, Czechoslovak science fiction fandom, Eva Hauserová, Carola Biedermannová, Czech literature of the period of transformation

Blažková, Hana. 2025. Pozapomenutá sci-fi tradice českého feminismu. Emancipace Evy Hauserové a Caroly Biedermannové v 80. a 90. letech 20. století. *Gender a výzkum / Gender and Research* XX (X): XX–XX, <https://doi.org/10.13060/gav.2025.004>.

¹ Tato studie byla vydána s finanční podporou grantu poskytnutého GA UK č. 166121 s názvem „Zapomenuté ženské hlasy transformace: Literární a uměnovědné diskuse o feminismu v letech 1985–1995“. Při jejím vzniku byla využita databáze Současná bibliografie (od roku 1945) zpracovávaná při výzkumné infrastruktuře Česká literární bibliografie – <https://clb.ucl.cas.cz/> (kód ORJ: 90243). Za konzultace děkuji Ľubici Kobové, Marianně Pláčákové, Ondřeji Slačálkovi, v neposlední řadě velký dík patří Evě Hauserové a Jakubu Hauserovi za zpřístupnění osobního archivu.

Sobota 18. listopadu 1989 mohla vejít do dějin jako den, kdy byla definitivně vyřešena takzvaná ženská otázka. Mělo k tomu dojít na diskusi, již spisovatelky Carola Biedermannová (1947–2008) a Eva Hauserová (1954–2023) uspořádaly v rámci pražského MiniConu. Jednalo se ale jen o jednu z mnoha historicky významných událostí, které se v této době konaly. Proto byly výsledky této diskuse zveřejněny teprve po více než dvou letech a její plody zcela zapadly, a to i přesto, že zde byla vytyčena pětice takto zásadních tezí:

1. Každý lidský tvor má právo mít jakékoli vlastnosti bez ohledu na pohlaví.
 2. Tradiční role muže a ženy jsou vymezeny nemorálně. Není morální, aby jedno pohlaví mělo víc povinností než druhé.
 3. Muži, vzpamatujte se! My ženy už vás (pomalu) vůbec nepotřebujeme.
 4. Požadujeme ústavně zakotvené právo na milence (pouze pro ženy).
 5. Ženy se vzmužily, teď by se celá naše civilizace měla vz... vzžensštit??!
- (Biedermannová, Hauserová 1992)

Tato drobná epizoda z českého feministického hnutí ukazuje, že zde koncem 80. let byla přítomná emancipovaná kritika stávajícího genderového řádu, která byla sebevědomá a hravá a používala literaturu – konkrétně sci-fi – jako prostředek k realizaci. Eva Hauserová a Carola Biedermannová jsou jedny z mála spisovatelek, o nichž se píše v souvislosti s feminismem 90. let. Byly také jedny z mála žen, jež se v této době k feminizmu otevřeně hlásily už před rokem 1989. Přesto o působení těchto dvou žen zatím neexistuje ucelená studie a obě jsou zmiňovány spíše na okraj feministické historie 90. let. Četnější zmínky o nich najdeme v literárněhistorických publikacích, z těch o feminizmu spíše vymizely.

Přesto je jejich případ unikátní: pokusím se ukázat, že kromě kontinuity feminizmu před rokem 1989 a po něm jde o příklad snahy o poctivé prozkoumání lokální emancipační tradice a západního feminizmu, jehož cílem bylo jejich vzájemné přiblížení. Texty Evy Hauserové a Caroly Biedermannové nebyly formulovány akademickým jazykem, znalosti západního feminizmu vycházely zejména zpočátku z prostředí sci-fi conů a jejich analýza lokální zkušenosti byla založena na prostém pozorování. Některé jejich teze se také z dnešního (ale i dobového poučeného) hlediska mohou jevit jako zjednodušující a/nebo esencialistické (viz například použití pojmu pohlaví v úvodní citaci),² ale byly motivovány tím, že se autorky pokoušely vysvětlit feminizmus jazykem, který by promlouval k místním ženám a popisoval jejich zkušenosti. V následu-

² Nutno ale podotknout, že přestože v této době již existoval například text Joan Wallach Scott, který navrhuje používat gender jako analytickou kategorii, nikoli ve smyslu pohlavní difference (Scott 1986), v české debatě se tato praxe bude normalizovat teprve později (Kampichler 2012: 10–11).

jičím textu nejprve představím vývoj Hauserové a Biedermannové jakožto feministek působících na přelomu 80. a 90. let, ve druhé části potom budu argumentovat, že jejich marginalizace v rámci narativu o feminismu 90. let měla svoje politické příčiny.

Feminismus, státní socialismus a období transformace

Když chceme zjistit něco bližšího o rolích, které Eva Hauserová a Carola Biedermannová zaujímaly v historii českého feministického hnutí 90. let, brzy zjistíme, že se jejich jména nevyskytují takřka v žádných akademických ani popularizačních publikacích o tomto období. Nebyly zmíněny v tak zásadním textu jako *Vyvlastněný hlas* (Havelková, Oates-Indruchová 2015), ale ani v těch méně významných (Vodáková, Vodáková 2003). V kolektivní monografii *Mnohohlasem* (Hašková, Křížková, Linková 2006) se o nich zmiňuje ve svém textu pouze Petra Jedličková, jež zde cituje podle knihy Barbory Osvaldové *Česká média a feminismus* (Jedličková 2006). Právě Osvaldová ale aktivitě scifistek přisuzuje významnou roli: média se podle ní o feminismus začala zajímat na přelomu let 1992/93, tedy ve stejném roce, kdy Biedermannová vydává *Mstivou kantilénu*; obě autorky podle ní také patřily mezi nejčastější mluvčí feminismu v médiích (Osvaldová 2004: 69–70). Už zde můžeme pozorovat propastný rozdíl mezi množstvím reprezentací obou spisovatelek v dobovém diskurzu a takřka absentující analýzou jejich postojů a strategií v akademické reflexi.

Častěji bývají obě autorky zmiňovány v souvislosti s literaturou. Stejně ale chybí v mnoha tematických sbornících jako *Žena – jazyk – literatura* (Moldanová 1996), *Žena v české a slovenské literatuře* (Nebeský 2006) nebo mnohem analytičtější *Tváří v tvář genderu* (Knotková-Čapková 2010). Doslova v poznámce pod čarou jsou potom zmíněny v konferenčním sborníku *Česká literatura v perspektivách genderu* (Matonoha 2010; konkrétně studie Součková 2010: 221). Jediným literárním historikem, který se jejich tvorbě věnuje soustavně, je Lubomír Machala (1996, 2001, 2008). Ten jejich feminismus označuje za „bojovný“. Rozlišuje mezi „protimužskou razancí“ Caroly Biedermannové, „která své texty pojímala v duchu radikálního feminismu, přisuzujícího původ veškerého zla v lidské společnosti dominantní pozici soupeřivého a uzurpátorsky bezohledného mužského principu“ (Machala 2008: 303), a „poněkud umírněnější podobou bojového feminismu“ Evy Hauserové (Machala 2008: 304).

Domnívám se, že tento způsob reprezentace v kontextu literárního pole má kořeny hned v několika marginalizaci: zaprvé byly vylučovány z dobové literatury, v níž v této době začal převládat narativ o nutné depolitizaci (Blažková 2022) a jejich angažovanost nebyla přijímána pozitivně; zadruhé se jednalo o autorky-ženy; a za třetí o autorky marginalizovaného literárního žánru. V lepším případě tak můžeme poděkovat Lubomíru Machalovi za péči, kterou literatuře psané ženami věnoval, v tom horším se zase podívat, proč jsou obě autorky zmíněny v *Průvodci po nových jménech*

české poezie a prózy pouze v oddíle o feminní a feministické literatuře, a nikoli již v oddíle o sci-fi a fantasy (Machala 1996: 18–21). Ve skutečnosti ale toto hodnocení není příliš překvapivé, daleko zajímavější otázky vyvolává absence obou spisovatelek v genderově orientovaných publikacích a také neznalost jejich feministických aktivit před rokem 1989.

Když jsem se začala zabývat literárněhistorickým výzkumem tvorby Carolý Biedermannové a Evy Hauserové, soustředila jsem se zpočátku na jejich nejznámější feministické texty z 90. let, jako jsou *Mstivá kantiléna* (Biedermannová 1992a) nebo *Na koštěti se dá i lítat* (Hauserová 1995). Věděla jsem, že obě autorky byly v 80. letech součástí jakéhosi sci-fi fandomu, ale nepřikládala jsem tomu větší význam. Také při osobním setkání Eva Hauserová mluvila o své sci-fi a feministické minulosti jako o dvou oddělených etapách života.³ Propojily se teprve, když jsem se začala probírat scifistickým časopisem *Interkom*, vycházejícím od roku 1983 doposud. Začalo mi docházet, že jejich feministické pozice se začaly rodit už tehdy a byly výrazně ovlivněny tehdejší (socialistickou) představou ženské emancipace. Bohužel ale na to, proč mi o scifistických kořenech svých feministických aktivit neřekla, jsem se Evy Hauserové zeptat nestihla. Naši plánovanou schůzku v říjnu 2023 musela zrušit kvůli chřipce, z níž se již bohužel neuzdravila. V prosinci téhož roku – krátce po odevzdání první verze této studie do recenzního řízení – se ke mně dostala smutná zpráva o její smrti.

Od prvního okamžiku se mi ale zdálo evidentní, že toto zamlčení je způsobené mnohokrát popsaným efektem dominantního narativu, jenž z vyprávění vytěšňuje netypické prvky. Genderový výzkum se dlouhou dobu zabýval zejména obdobím transformace a současnosti, pokud se zaměřoval na období státního socialismu, tak jako na expozici k tomuto výkladu (Havelková, Oates-Indruchová 2015: 10). Celkově jsme stále zvyklí vnímat rok 1989 jako milník rozdělující dvě nespojité etapy, a to i přes to, že se tato norma v historickém výzkumu pomalu začíná proměňovat (Kopeček 2019) a v literárněvědné oblasti je alespoň zpochybňována (Balašík 2010; Blažková 2022).

V oblasti ženské emancipace, jejíž součástí je také vlastní sebepojetí žen, se hledání kontinuit nabízí, přestože s sebou přináší velké metodologické rozpory. Ty pojmenovala například Gerlinda Šmausová v textu *Emancipace, socialismus, feminismus* jako rozpor mezi „žitou“ a „uvědomovanou“ emancipací. První z nich se podle ní týká žen se zkušeností se socialistickou emancipací, která neoplývala myšlenkovou reflexí, ale byla založena spíše na emancipaci skrze práci. Kořeny odlišností mezi těmito dvěma směry vidí v praktické (pracovní) a ideologické povaze celých společností: „(...) rozpor mezi pragmatickým řešením emancipace v ideologicky zatíženém socialismu a mezi nutnou ideologickou prací feminismu v pragmatickém liberalis-

³ Tento neautorizovaný osobní rozhovor jsme s Evou Hauserovou vedly 18. 7. 2022 v Praze na Hanspaulce.

mu (...)“ (Šmausová 2011: 204–205). Tyto úvahy ale nutně vedou k otázkám, jak se tato dvě pojetí setkávala na počátku 90. let, kdy na sebe narážely zkušenost socialistické ženské emancipace a feministické teorie přicházející ze Západu. Ambicí tohoto článku není porovnat a popsat obě tyto velké emancipační tradice, ale prozkoumat, jak se v tomto poli situovaly Eva Hauserová a Carola Biedermannová a jaká byla jejich agenda.

Právě vlastní agentnost jako by byla socialistickým ženám upírána. Přestože současná historiografie tenduje k větší nuancovanosti při popisu dobové společnosti a snaží se její jednotlivé části nevidět černobíle, většina genderově orientovaných výzkumů se v českém prostoru stále soustřeďuje na genderovou agendu státu, nikoli samotných žen. Typickým projevem takového přístupu může být diskuse pojmu emancipace v úvodu knihy *Vyvláštěný hlas*, kde autorky navrhují namísto pojmu emancipace (shora) používat termín *modernizace* (Havelková, Oates-Indruchová 2015: 22). Dochází tak k paradoxní situaci, kdy se autorky na jednu stranu snaží historizovat a zpřesnit narativ o „nucené emancipaci shora“, na druhou stranu ale svou pozornost upírají zejména na státní instituce, které nám ale nemohou poskytnout kompletní odpověď na podoby ženské emancipace. Domnívám se, že je proto důležité rozlišovat mezi socialistickou emancipací jako politikou státu a emancipací žen, které žily v socialismu. Nejindividuálněji zaměřená studie této kolektivní monografie *Mezi ženskostí a feminismem* Kateřiny Zábrodské nám také ukazuje, že přestože nemůžeme mluvit u většiny žen o feministických postojích (Zábrodská 2015: 309), jejich pozice ale nebyly nesebevědomé a dokázaly popsat různé formy patriarchálního útlatku.

Teze o dvou rovnocenných emancipačních tradicích, jež stvořila studená válka, nám také ukazuje, že nekritická aplikace západních feministických teorií na lokální východoevropský kontext může často vést k dezinterpretaci a přehlížení lokálních specifik. Na druhou stranu by tato diferenciacce neměla vést k esencializujícímu přístupu, jež by nekriticky přejímal představu o polaritě tzv. východního a západního bloku. Současný výzkum studené války naopak ukazuje, že vztahy a vazby mezi těmito dvěma bloky existovaly a byly mnohem frekventovanější a komplexnější, než se předpokládalo (např. Švelch 2022). Také Eva Hauserová dlouhou dobu udržovala korespondenci se svou západoněmeckou vrstevnicí Margot, s níž se náhodou seznámila v roce 1977 na rodinné dovolené v Itálii. Díky tomuto kontaktu četla v 80. letech například *The Dialectic of Sex* od Shulamith Firestone, což ji inspirovalo k novým pohledům a diskusím o své vlastní zkušenosti, přestože s touto feministickou autorkou v mnohém nesouhlasila (Hauserová 1988b).

Jednou z častých argumentačních figur namířených v raných 90. letech proti feminismu bylo mimo jiné odmítání ideologií jako takových (Konečná Kopřiva 2024: 323). A tak se i feminismu týká klasický paradox spojený s (de)politizací 90. let: na jednu stranu se společnost aktivizovala, ať už ve smyslu veřejné angažovanosti, nebo pro-

stého zájmu o věci veřejné, na druhou stranu k dobovému narativu patří také právě odmítání přílišné politizace a konkrétně ideologií. Mirek Vodrážka tvrdí, že se depolitizace nevyhnula ani feministickým kruhům. Právě proto byla prý gender studies od samého počátku rámována jako vědecká, odborná disciplína, expertní jazyk byl podle něj upřednostňován před feministickým politickým projevem (Vodrážka 2010: 115). České akademické feministky tím podle něj zakrývaly konfliktnost feminismu jako takového, namísto aby ho vnímaly jako systémovou alternativu ke stávajícímu společenskému uspořádání. Depolitizující strategie odborného genderového jazyka mohla mít v kontextu dobového antifeministického diskurzu své opodstatnění, přesto z dnešního pohledu vyžaduje revizi.⁴

Konflikt či spor tvoří jádro mnoha koncepcí *politická*. To podle Jacquese Rancièra vzniká ve chvíli, kdy se skupina obyvatel, kterým se nedostává hlasu, přihlásí o svá práva a spolu s nimi také o svůj podíl na rozhodování. Proto vystupuje vždy v konfliktu vůči většině (Rancière 2011). Situace po roce 1989 byla specifická tím, že došlo k rozpadu původní hegemonie a o svůj hlas se začalo hlásit větší množství skupin. Nelze zde tedy jednoduše uplatnit druhý Rancièrův pojem – *police*, který označuje aktuální rozložení moci ve společnosti. Toto rozložení se totiž teprve utvářelo, přestože třeba v otázkách genderového řádu si uchovalo jistou kontinuitu. Jak ale upozorňují jiní autoři a autorky, politizace je vždy pouze dočasná, nemívá podobu dlouhých období (Barša, Slačálek, Stöckelová 2010). Tak i společnost po roce 1989 si brzy utvořila novou stabilní *policii*, která v průběhu 90. let feminismus postupně vytlačila na okraj společenského zájmu. Rancièrovy pojmy ale můžeme také uplatnit v případě konfliktů v rámci jednotlivých skupin – v tomto případě se jedná o prosazení konkrétních směrů jednotlivých hnutí. Výhodou Rancièrova pojetí je nepochybně to, že umožňuje dobře popsat konkrétní okamžiky politizace, jeho nevýhodou potom naopak nemožnost použít ho pro nuancování jednotlivých historických období. Proto ho také v tomto textu využiji zejména pro závěrečný popis neshody mezi scifistkami a akademickými feministkami, méně se už hodí pro soustavnou analýzu delšího časového období nebo jeho nuancovanější popis.

Na závěr této sekce bych se ještě ráda vrátila k marginalizaci obou autorek v rámci feministické a literární historiografie. Musím totiž zmínit, že přece jen existuje nika, v níž mají obě autorky svoje místo – jedná se o texty polských bohemistů. Zdá se mi symptomatické, že oběma autorkám se dostalo největšího prostoru ve studiích Joanny

⁴ Ani Vodrážka ale neunikl určitému typu depolitizace, když se s poukazem na vraždu Milady Horákové odmítá jakkoli zabývat socialistickou podobou ženské emancipace (Vodrážka 2010: 114; srov. Barša, Slačálek, Stöckelová 2010: 209–210). Upřednostňuje tak jednoznačný narativ o temných silách komunismu před hledáním vnitřně rozporného, ale možná ucelenějšího obrazu, který by vzal vážně také specificky lokální podoby emancipace.

Czaplińské (2015, 2016) a Marcina Filipowicze (2005), ale také v polsky vydané studii Drahomíry Vlašínové (2005). Polské prostředí bylo již od 90. let výrazně otevřenější feministické perspektivě a spolu s ní také různým typům politického čtení (Blažková 2022: 16–18), což může být důvod, proč oběma polským autorům nevádí také jejich angažovanost. Filipowicz například upozorňuje na politický kontext feminismu, feministická literatura se podle něj nemůže vyhnout jisté tendenčnosti (Filipowicz 2005: 76–77). Joanna Czaplińska zasazuje tvorbu Hauserové do širšího feministického rámce a přirovnává ji ke druhé vlně feminismu (Czaplińska 2016: 123). Zároveň v polském kontextu existovalo již v raných 90. letech politicky diferencované feministické hnutí, které si bylo vědomé svých vnitřních konfliktů, respektovalo je a rozvíjelo různé podoby feministické kritiky.

Zvedání ženského hlasu v československém sci-fi hnutí

Československý sci-fi fandom začal vznikat zdola na přelomu 70. a 80. let. Jeden z jeho nejdůležitějších organizátorů Zdeněk Rampas vzpomíná na moment, kdy v roce 1979 spolu se svými kamarády pochopil, že sci-fi kluby nezačne zakládat vláda shora, ale že si ho budou muset založit sami. Čtenáři (zpočátku se jednalo zejména o muže, během druhé poloviny 80. let se ale hnutí diferencovalo) si zde doslova vzali moc do vlastních rukou a postupně za pomoci dostupných zdrojů vytvořili nezávislé hnutí, které vybudovalo paralelní oběh se svou vnitřní strukturou (jednotlivé sci-fi kluby, kterých postupně vznikaly desítky, zastřešovala koordinační komise), vlastními časopisy (tzv. fanziny) a akcemi celostátního významu (Parcon, od roku 1982). Jednotlivé sci-fi kluby byly oficiálně registrovány zejména pod různými kluby Socialistického svazu mládeže (např. při univerzitách, ale i jiných pracovištích) a využívaly svého legálního statusu k vydávání pololegálních fanzinů.⁵ Jedním z nich byl i *Interkom*, který se pro výzkum pozic jednotlivých aktérů, resp. akterek jeví jako obzvlášť vhodný. Vznikl v roce 1983 a brzy se stal základní informační platformou celého fandomu. Vydávala ho koordinační komise, zpočátku se zde objevovaly zejména organizační oznámení, tipy na novou (anebo dostupnou) literaturu, představování jednotlivých klubů a informace o budoucích i minulých akcích. Později získává přílohu *Kvark*, v níž je více prostoru pro recenze a další názorové texty. Na tomto časopisu můžeme pozorovat vývoj organizační struktury, ale i celého fandomu a jeho přemýšlení o sci-fi.

Když se podíváme na jednotlivé ročníky, do roku 1986 zde jediné zmínky o ženách související s jídlem: „Občerstvení obětavě připravila manželka Petra Hamšíka, která již

⁵ Na jedno registrační číslo vydávali například více časopisů apod. – podrobněji o tomto fenoménu viz *Český literární samizdat* (Příbáh, Burget, Holečková 2019), diplomová práce *Cena Karla Čapka ve fanzinu* (Czechaczek 2015) nebo *Průvodce paralelními světy* (Langer 2006).

od Parconu 85 kandiduje na čestného člena našeho sfk [sci-fi klubu]“ (Veverka 1985) nebo jsou zmiňovány jako důvod, proč od hnutí odpadají zapálení fanové – vedle povinné vojenské služby a stěhování je zde zmiňováno manželství (SFK se představují 1985). V lepším případě to jsou jména ve zveřejňovaných adresářích klubů (ta nejsou příliš častá, ale rozhodně ne vzácná) a jména autorek sci-fi – a to profesionálních (mezi častá jména patří Ursula Le Guin, která se objevuje zejména jako laureátka prestižních cen, nebo domácí autorka Ludmila Vaňková) i amatérských, tzv. fanek. Zde je dobré připomenout povídku Dagmar Outlé *Jdi si zajezdit výtahama* (Outlá 1989), která se v roce 1984 umístila v soutěži o cenu Karla Čapka na pátém místě (a obsadila první místo v kategorii Nadějný nový autor). Jedná se o jednu z prvních oceněných povídek, která výrazně využívá ženský pohled.

K zásadnímu zlomu dochází v *Interkomu* v roce 1987, kdy zde Jarmila Příbylová publikuje dlouhou reportáž z kuchyně pražského MiniConu jako historicky druhý článek v tomto fanzinu podepsaný ženou (Příbylová 1987). Záhy (hned v příštím čísle) se do časopisu dostává Eva Hauserová se svou biografií pojmenovanou *Jak jsem ke sci-fi přišla* (Hauserová 1987a). Od té doby se stává pravidelnou přispěvatelkou a redaktorkou tohoto fanzinu. Její texty jsou od počátku velmi sebevědomé, hravé a vtipné, neváhá si dělat legraci ze sebe i svého okolí. Její nástup však není pozoruhodný jen tím, že se zde najednou objevuje žena-pravidelná přispěvatelka. Od prvního článku se začínáme dozvídat, že ve fandomu existují také další ženy: Hauserová zde zmiňuje výše zmíněnou Jarmilu Příbylovou, Báru Ježkovou (která je prý dle svých vlastních slov první dámou české sci-fi), nepřímo také Michaelu Rampasovou (která se svým mužem odchází z programu kvůli kojení). V čísle 6/1987 se k nim přidává také Inka Jelínková, mladá autorka Vilma Kadlečková a Naďa Marečková. O té píše: „Vždycky si hezky popovídáme, jak to máme my písící ženy těžké, ale zase na druhé straně, jak bychom se asi v té domácnosti jinak zbláznily.“ (Hauserová 1987b)

Další zásadní zlom nastává v roce 1988, kdy Hauserová píše kritickou recenzi na povídkovou sbírku Ondřeje Neffa *Čtvrtý den až navěky* (Hauserová 1988d). Vymezuje se v ní nejen vůči samotnému textu sbírky („je to prostě takové čtení napsané rutinně, ale bez hlubokého zaujetí“), což by bylo pozoruhodné samo o sobě, protože do té doby měl v *Interkomu* Neff pozici takřka nekritizovatelného guru. Celý článek zakončuje odstavec kritizující machistický styl psaní:

Jako zarytá feministka bych se ještě závěrem mohla rozhořčit nad ženskými postavami. A to nejen v Neffovi, ale i u většiny ostatních autorů. Dávají chmurný a deprimující obraz o tom, čím jsou muži na ženách upoutáváni a jak hluboké jsou jejich dojmy a postřehy (tím chci samozřejmě decentně naznačit, že ženské postavy jsou vesměs povrchně popsány nymfomanky).

Ale budu obecnější. Všimněte si tohoto spisovatelského klišé: chce-li autor představit postavu v nějaké zajímavé, svým způsobem nové životní situaci, s problémy třeba – pracovními, tvůrčími, osobnostními, pak vytvoří postavu mužskou. Potřebuje-li naopak nějaké jednoznačně určené protihráče, posedlé konzumem, snobstvím, penězi, sexem atd. atd., vytvoří postavy ženské. Ženy v literatuře obhajují vžitý řád věcí, proti kterému se muži bouří (manželky). Ženy jsou nositelkami ideálu – vysněného, čistého, krásného (princezny). Ženská postava vždy představuje klišé: zlo, dobro, pokušení, inspiraci... Není-li to klišé, pak je to alespoň princip, příhrádka. Hrdina z masa a krve, který je středem spisovatelova zájmu, je vždy muž. Nemohu si vzpomenout (v rámci naší současné sci-fi) na žádnou relativně normální, nezaškatulkovanou ženskou postavu s přiměřeně složitým světem, která by sama za sebe taky něco chtěla a prožívala. A teď už mi vůbec nejde o to, jak píše O. N., ale považte, že takhle nakládají s postavami i spisovatelky!!! (Hauserová 1988d)

Přestože celé prohlášení Hauserová zjemňuje podmiňovacím způsobem (mohla bych se rozhořčit), jedná se o nejstarší doklad její identifikace s feminismem, který se mi ve veřejně dostupných zdrojích podařilo objevit. Zároveň je evidentní, že se nejedná o ojedinělý výkřik, ale o promyšlenou argumentaci, která do jiného kontextu staví také dřívější zmínky o ženách a údělu písčích matek. Přestože s Ondřejem Neffem byli v té době přáteli, tato kritika je více než symbolická (ve fandomu je váženým spisovatelem, který ví mnoho o sci-fi, a zároveň publikuje i v oficiálním oběhu). Domnívám se, že se jednalo o strategii, jak k tématu feminismu (a případně ženských postav) přitáhnout větší pozornost. Zároveň v rámci osobního útoku je možné snadněji udržovat jistou nadšázku, která bude typická pro celou její tvorbu. To je patrné také z reakce Ondřeje Neffa:

... s těmi ženskými postavami, to má Eva taky pravdu. Je to dáno tím, že písčící i nepísčící muži se v životě setkávají hlavně s matkami (buzerace), milenkami (nymfomanie), manželkami (buzerace spojená buď s nymfomanií nebo frigiditou) kolegyněmi v práci (frigidně-nymfomaniakální buzerace) anebo se šéfkami (čistá buzerace). Co s tím dělat? Muži to jde těžko, přetěžko, vžít se do složitého života ženy a psát o něm... (Neff 1988)

I ze stručné reakce Hauserové:

Bravo, Ondro! Jsem nadšena! Budou-li se ve tvých povídkách vyskytovat věty jako „kolegyně v práci-frigidně-nymfomaniakální-buzerace“, staneš se největším českým realistou dvacátého století!!! (Hauserová 1988c)

Celý spor se vrací ještě o několik měsíců později, kdy Neff Hauserovou pozve na oficiální program nakladatelství Mladá fronta v rámci knižního veletrhu v Plzni. Zde je prý Hauserová podle svých slov Neffem představena „jako radikální feministka, všeobecně známá mezi scifisty tím, že se neustále s někým o něco hádá. Zejména o ženské postavy.“ (Hauserová 1988e) Mluvila zde opět o schematičnosti ženských postav a také poukázala na modré punčochy, které si pro tuto příležitost oblékla. Celé její vystoupení ale autor jiné reportáže, který se podepsal jako Jeppe, shrnul slovy: „Marně se však snažil vyvolat o Evě Hauserové dojem, že je vášnivá feministka, hájící v české sci-fi právo na život plnokrevných, rozervaných ženských postav.“ (Jeppe 1988)

Dalším přelomem je pro Hauserovou také získání feministické spojenkyně Caroly Biedermannové. Ta už ve svém prvním článku v *Interkomu* zmiňuje témata, která pro ni budou důležitá v další tvorbě: „Petr Baubín se naštěstí nabídl, že obstará jízdenky a místenky pro větší kolektiv, takže mi odpadla jedna z mnoha front, které musím jako česká matka a manželka vystát“, a kritika „mužského“ způsobu práce: „A kdo udělá zápis?‘ I zželelo se mi ho a slíbila jsem mu jednu kopii této zprávy. Taký metoda, jak přimět lidi k práci. Taková typicky mužská. Proto je poradě věnováno tolik místa.“ (Biedermannová 1988) Obě autorky se zřejmě setkaly už o něco dříve: svoje seznámení popisují jako událost (Oščádal 1993: 201), díky níž mohly sdílet i svůj vztah k feminizmu, s nímž se Hauserová poprvé setkala prostřednictvím své západoněmecké kamarádky, a Biedermannová se k němu zřejmě také již v této době hlásila.⁶ Toto spojení bylo zřejmě klíčové: díky fungující síti sci-fi komunity mohly rozvíjet svoje feministické aktivity, a zároveň v tom ani jedna z nich nebyla zcela sama. Ani rozmanitá komunita scifistů je totiž nepřijala úplně bez výhrad. Svědčí o tom četné polemiky na stránkách časopisu *Interkom* (např. ty s Ondřejem Neffem, ale i další) nebo výpady Petra Heteši v antologii *Let na měsíc* (Oščádal 1993: 173–175).⁷

Kromě polemik a organizování života fandomu ale jeho členové a členky také často sami sci-fi psali. Z hlediska ženské emancipace nemůžeme opominout, že názory Evy Hauserové a Caroly Biedermannové v tomto prostředí nebyly zcela ojedinělé a emancipačním povídkám se často dostávalo i nejvyššího ocenění v podobě prestižní Ceny Karla Čapka, respektive v podobě nominace mezi finalisty této literární soutěže, je-

⁶ V různých interview a textech, které se mi podařilo dopátrat, se bohužel objevuje jen opakující se výrok: „Když se vdá nějaká kolegyně, vítám ji mezi potenciální feministky. Z ženské udělá feministku obvykle sňatek.“ (Oščádal 1993: 198)

⁷ Silné ženské zastoupení implikuje také Joanna Czaplińska, která si ve svém textu *Má česká science fiction (ženský) rod?* na otázku, zda můžeme mluvit o existenci české feministické sci-fi vlny, odpovídá, že ano. Kromě Hauserové a Biedermannové z autorek aktivních již v 80. letech zmiňuje také Vilmu Kadlečkovou, která se sice nikdy neidentifikovala s feminismem, v roce 2006 se ale prudce ohradila vůči próze Miloše Urbana *Pole a palísáda*. Nejprve na svém blogu, později povídkou *O snovačce a přemyslovi* (Czaplińska 2015: 68–69).

jichž díla byla publikována ve fanzinu *Kočas*. Kromě výše zmíněné Dagmar Outlé tu najdeme několik dalších ženských jmen. Sama Hauserová se do *Kočasu* dostala v roce 1986 se svou krátkou povídkou *Mýtus o Udávii*, která pojednává o moci a ovládání lidí pomocí biologických zbraní (Hauserová 1986). V tomtéž ročníku ale nalezneme dvě povídky (Ježková 1986; Tomášková 1986), kde se témata spojená s ženskou emancipací objevují mnohem explicitněji. Jan Czechaczek zdůrazňuje, že explicitní ženská hrdinka představuje inovaci tohoto ročníku Ceny Karla Čapka a tvrdí, že poetika, kterou zde reprezentují autorky jako Jana Tomášková nebo Bára Ježková, bude později konstitutivní také pro Evu Hauserovou (Czechaczek 2015: 86, 88).

Angažovaná témata Hauserová neomezovala pouze na téma ženské emancipace, naopak daleko zastoupenější jsou v její tvorbě na konci 80. let spíše ekologické motivy. Styl, který takto vytvořila, v roce 1988 pojmenovala *biopunk* a je charakteristický vyhrcočenými popisy světa po ekologickém kolapsu. Tato část její tvorby vyšla ve sbírce *Hostina mutagenů* (1992). Feministická témata se do jejích textů dostávají jaksí ve druhém plánu, například v podobě alternativního rozložení genderových rolí. V povídce *Dýchavičná romance* dojde k úniku nebezpečných houbových výtrusů z laboratoře, které později způsobí ničivou pandemii, a my se prostřednictvím hlavní hrdinky jen tak mimochodem dozvídáme, že se celý příběh odehrává ve společnosti, kde jsou mužské a ženské role zrcadlově obrácené (muži tráví čas v domácnosti, touží po dětech a jsou ufnukaní a pasivní, zatímco ženy chodí do práce a na rozdíl od mužů uvažují racionálně) (Hauserová 1992: 38–66). Tento princip zrcadlového obrácení genderových rolí můžeme pozorovat i v jiných povídkách.⁸ Případně se také setkáváme se silnými a jednajícími protagonistkami.⁹

Eva Hauserová v této době říká, že ji sci-fi zajímá, protože rozvíjí diskuse o současnosti, o jejích problémech a možnostech řešení (Hauser 1994: 134). Zároveň zde spolu s Biedermannovou – ale zřejmě i dalšími ženami – našly zázemí pro společnou kritiku stávajícího genderového řádu, naučily se zde tyto problémy formulovat a prosazovat je do fandomového mainstreamu. Přestože v počátcích hnutí byla sci-fi především mužskou záležitostí, postupně si v ní dokázaly vybudovat pozici, vydobýt prostor. Získávání prostoru zde jde také ruku v ruce s vývojem vlastního feministického myšlení: od kritiky dvojí směny nebo absentujících ženských hrdinek se na konci 80. let dostáváme ke snaze formulovat komplexnější kritiku genderového řádu. Ta je sice formulována z dnešního pohledu zjednodušujícím jazykem (například když v úvodu zmiňovaných tezí používá slovo *pohlaví* ve významu pozdějšího *genderu*),

⁸ Srov. *Adenin a Mikra*, později vydaná v oficiálně publikované antologii *Lovci zlatých mloků* (Hauserová 1988a).

⁹ Srov. *Glutamčino rozhodování* (Hauserová 2006: 96–107), *Přestěhovaná planeta* (Hauserová 1992: 76–107), *U nás v Agónii* (tamtéž: 108–133).

ale už sama snaha formulovat kulturně podmíněnou konstruovanost genderových rolí výrazně vykračuje z dobového kontextu. Přestože Hauserová později v rozhovoru řekne, že si nezbytnost feminismu uvědomila teprve po roce 1989 (Simone W. 1995: 20), domnívám se, že jako artikulovaný a promyšlený problém pro ni existoval minimálně o několik let dříve.

Mezi západním feminismem a sdílenou lokální zkušeností

Po roce 1989 obě autorky pokračují v aktivitách v rámci sci-fi fandomu a ve svých veřejných vystoupeních i literární tvorbě se čím dál výrazněji zaměřují na feministická témata. Povídky publikují v novém časopisu *Ikarie*, Hauserová se stává také členkou jeho redakce. Biedermannová se později stane redaktorkou časopisu *Nemesis*. V průběhu 90. let se obě aktivně zapojí do vznikajícího feministického hnutí: z počátku budou vystupovat jako duo (Hauserová 1993), postupně se ale diferencují. Zatímco tvorba Evy Hauserové představuje komplexní a svěbytný příspěvek k feministické debatě, Carola Biedermannová sice dokázala tato témata otevřít, ale dále bude spíše opakovat to, co jsme viděli v tezích z listopadu 1989.

V této době se Hauserová také setkává s americkými feministkami, které se po pádu socialismu objevily v Praze, účastnila se také různých workshopů v centru Gender studies (Hauserová 1995: 40, 178). Ale už v roce 1990 začíná na základě inspirace ze západního fandomu publikovat vlastní anglicky psaný fanzin *Wild Shaarkah*.¹⁰ Jeho obsahem jsou zejména recenze na její (feministickou) četbu, reportáže z conů nebo vysvětlení pojmu biopunk. Mimo jiné se zde ale objevuje také odpověď Slavence Drakulić na její esej *Women Who Wait*,¹¹ který Hauserová tvrdě označuje v některých aspektech za konzervativní¹² a ohrazuje se, že Československo „není v tradičním slova smyslu patriarchální“ (Hauser 1990: 6), protože zde dívky (na rozdíl od Západu) nevyrůstaly pod tlakem tradiční rodiny, ta jim nikdy nebyla ve škole představována jako jediná realizace a jediný cíl. Dále tvrdí, že na nižších vedoucích postech, univerzitách a mezi lékaři převládají ženy, které také tvoří více než polovinu studentstva. České ženy podle ní sice odmítají feminismus, není to ale proto, že by měly nedostatek informací, ale protože se (zatím) necítí být ohrožené. Varuje ale před tím, že by se to mohlo změnit, ať už působením lidovců a jejich snah o zákaz potratů, nebo příklonem

¹⁰ Západní fandom byl v této době již značně feminizovaný, jak ukazují mimo jiné zakladatelské texty *fandom studies* (Bacon-Smith 1992; Jenkins 1992).

¹¹ Původní esej se mi bohužel nepodařilo dohledat. Měl ovšem vyjít v časopise *New Statesman & Society* 31. 8. 1990. Hauserová četla kopii tohoto článku (Hauser 1990: 6).

¹² „Pokud Drakulić vnímá dostupnost školek jako ženský problém, implikuje, že se nejedná o problém mužský, a to zní strašně zpátečnický a konzervativně.“ (Hauser 1990: 7) Pokud není uvedeno jinak, překlady jsou mé vlastní.

žen k tradiční rodině, který může ženám usnadnit orientaci v novém režimu a hledání vlastní identity. Hauserová zde prokazuje, že sledovala dobovou debatu o feminismu a cítila oprávnění v ní vystupovat.

Ve fanzinu se také dozvídáme, že Hauserová byla pozvána na feministickou konferenci do Dubrovniku (Hauser 1991: 2). Bohužel se jí nemohla zúčastnit, ale byla vyzvána, aby napsala esej o možných cílech feminismu v Československu. Ve zkrácené verzi publikované ve fanzinu zdůrazňuje, že místo organizování ženských skupin, na kterých by si ženy uvědomovaly svou ženskost, je potřeba vystavět model nového muže, ideál, který budou moci muži následovat. Zajímavé také je, že reflektuje proměnu svého vnímání světa při četbě feministické literatury: všimá si například toho, že ženy sice mohou být vědkyně, doléhají na ně ale potom určité stereotypy (například, že vědkyně jsou neatraktivní). Můžeme zde tedy také do jisté míry sledovat vývoj její feministické reflexe.

Carola Biedermannová v této době vydává v *Ikarii* – minimálně pro okruh sci-fi fandomu – zásadní povídku *Oni* (1991),¹³ v níž popisuje úděl ženy od dětství po dospělost. Nezobrazuje každodenní drobný útlak, ale přímo násilí, které ženy v životě potkává. Malá dívka sexuálně obtěžovaná nebo možná znásilněná starším klukem, matka, která pro ni nemá pochopení, ale zato ji bije a trestá, menstruační bolesti nebo masturbující muž v tramvaji. Krátké věty a popisy situací střídají stručné introspekce dívky (později ženy), v níž sílí pocit, že do tohoto krutého světa nepatří. Přestože jde o silně angažované téma, text má také svou poetiku, rytmus a scifistické vyvrcholení. Mnohem silněji ale rezonoval jiný text téže autorky: *Mstivá kantiléna aneb Rigor majoris aneb Feministický nářez*. V tomto sci-fi eseji se dozvídáme, že rozdíl mezi muži a ženami je natolik velký, že muži musejí být potomky uprchlých trestanců, kteří kdysi v pravěku přiletěli na Zemi z jiné galaxie. Zde poté vyhubili původní mužské obyvatelstvo a zotročili si ženy. Biedermannová v eseji zároveň vysvětluje, proč muži nejsou schopni abstraktního myšlení, upínají se k předmětům nebo nechápou, proč někdo (žena) touží číst knížky. Dostává se i k mnoha dalším oblastem každodenního života, jako jsou úklid, práce v domácnosti, pracovní prostředí nebo odlišný vztah k sexu a plivání. Můžeme zde pozorovat vyhocené binární opozice, podobně jako je známe z tvorby Hauserové 80. let, jen vyostřené do samé krajnosti. V úvodu celé knihy čteme:

Neznám ženu, které by něco nevadilo na mužích, včetně toho jejího. Neznám muže, kterému by něco nevadilo na ženách obecně, na té jeho obzvlášť. Neznám ženu, která by kvůli tomu netrpěla pocitem viny. Neznám muže, který by nebyl přesvědčen, že on je v právu! Intolerance mezi muži a ženami nabývá občas až obludných rozměrů. (Biedermannová 1992a: 5)

¹³ Údajně byla také přeložena do angličtiny (Adamovič 1995: 37).

Celý text – v duchu tohoto odstavce – vychází z implicitního předpokladu, že přes veškeré vzájemné antagonismy mezi oběma pohlavími jsou to právě ženy, kdo tahá za kratší provaz. Jako by se Biedermannová rozhodla vysvětlit a rozvést jednu z tezí, které jsem citovala v úvodu této studie: „Není morální, aby jedno pohlaví mělo víc povinností než druhé.“ Protože má pocit, že se podobných informací nedostává, bere si hlas, aby zformulovala všechny obtíže, které ženy v jejich životech trápí. Soustřeďuje se zejména na domácnost (resp. rodinu), práci a vztahy s muži. Sama sebe situuje jako autorku, která v českém prostoru konečně přichází formulovat feministické postuláty a má už všeho tak akorát dost, aby si nebrala žádné servítky. Osm let od vydání *Mstivé kantilény* knihu hodnotila takto:

Cítila jsem, že feminismus musí odstartovat šokem. Z několika stran mě přemlouvali k napsání feministické knihy. Podařilo se. Pak se najednou objevily překlady seriózní feministické literatury, sociologické a historické studie a tak dále, a už ten šok nebyl zapotřebí. Já jsem provokatér, a ten když splní svůj účel, tak už nemá práci. (Biedermannová in Jonssonová 2000)

Radikální a hyperbolizovaný styl Biedermannové zřejmě vyvolal reakci, kterou očekávala. Drahomíra Vlašínová později napíše, že silná slova, která Biedermannová používá, mají podobu „milostné provokace nebo také drsného flirtu“, které mají „ženským způsobem“ vyprovokovat mužského čtenáře (Vlašínová 2005: 59). Ne každý byl téhož názoru, a tak na knihu vyšlo velké množství pobouřených recenzí (Chuchma 1992; Peňás 1992),¹⁴ ale našly se i profeministické hlasy, jež ji hájily (Hloušková 1993; Prušková 1993), nebo ji dokonce vtipně doplňovaly (Jedličková 1994). Později uvidíme, že tento text byl také negativně recipován zásadními osobnostmi genderového výzkumu a feministického myšlení (Libora Oates-Indruchová, Jiřina Šiklová, Mirek Vodrážka – viz sekce *Feministická neshoda*), nutno ale říci, že ne všemi, například Zora Prušková publikovala svou pozitivní recenzi v klíčovém feministickém časopisu *Aspekt*.

Ve stejném roce vydává také Hauserová knihu *Cvokyně* (1992). Román pojednává o vědkyni, která se vinou náhodného pohybu v laboratoři ocitne o osm let zpátky v čase. Tedy v momentě, kdy není ještě matkou dvou dětí, ale teprve čeká první z nich a pracuje na své diplomové práci. Rozhodne se, že svůj život zkusí změnit tak, aby ho tentokrát prožila plněji a šťastněji a nemusela se nechat deptat svým mužem ani svou tchyní. Celým textem probíhají různé narážky ve formě vnitřních monologů vyprávěčky na to, jak jsou tradiční ženské a mužské role nevyhovující. Zároveň se feministická tematika začíná čím dál silněji propisovat i do dalších jejích textů: od lyričtější laděných

¹⁴ Pro některé se stal také záminkou pro odsouzení feminismu jako takového (Nebeská 1997).

povídek raných 90. let (*Stromoženka, Píseň, která nemá srdce*) se posouvá k transgresivnějším polohám psaní v textech *Už jsi velký mužik* nebo *Tajemství dělohy*.¹⁵

Také Biedermannová vydává další knihy: v literární tvorbě se soustřeďuje zejména na fantasy se silnými hrdinkami (Biedermannová 1992b). Od její povídky *Oni* se jí ale nedaří emancipační tematiku do textů přesvědčivě vnášet. Usazuje se na samém okraji literárního pole a rezignuje na politická témata. Snaží se také navázat na svou esejistickou tvorbu: vychází její biografie *Těžký život Kašparovy krávy* (1994) a o rok později také *Lítostivá kantiléna čili Muži se diskriminují sami aneb Pes a jeho hůl*, která má být podle autorky vážnějším pokračováním *Mstivé kantilény*. Skutečně se jedná o pokus o pozitivní formulaci feminismu a autorka se také posouvá od problémů v domácnosti k obecnějším tématům, jako je omezení lidského rozmnožování, které stojí podle autorky za přelidněním, tedy za podstatou všech globálních problémů (např. ekologických či zdravotních, jako například AIDS). Biedermannová zde také upozorňuje na nebezpečí spojená s nukleární rodinou (Biedermannová 1995: 31), sleduje ekonomické a právní aspekty dlouhé mateřské dovolené nebo historickou podmíněnost genderových rolí. Objevuje se tu také odpor k objektivizaci ženského těla, kritika stereotypních zobrazení žen v literatuře i kritika jasně vymezených genderových rolí:

Mezi oběma vyhraněnými póly, muži a ženami, existuje celá řada mezistupňů: gayové, lesbičky, transvestiti, typy zženštilých mužů nebo mužatek – což nemusí být nutně homosexuálové, například drtivá většina transvestitů je vyhraněně heterosexuální. Skoro si myslím, že jsou to lidé, kteří jen chtějí vidět život z obou stran, prožít oba světy, mužský a ženský, ochutnat obě poloviny jednoho jablka, a že jejich snaha je chvályhodná. (Biedermannová 1995: 66)

Biedermannová zde zmírňuje ono bipolární rozdělení muži–ženy, které bylo silně (byť hyperbolicky) přítomné v *Mstivé kantiléně* a obecně tato kniha odpovídá daleko více tezi „každý má právo mít jakékoli vlastnosti bez ohledu na pohlaví“. Kritizuje dělení do binárních opozic jako mužské (vojenské) a volá po světě svobodných lidí. Celou kapitolu věnuje sexuálnímu násilí, vyvrací mýty o tom, že si žena za znásilnění může sama, a kritizuje právní slovník, který znásilněnou ženu označuje za „poškozenou“, nikoli za „oběť“. Z dnešního pohledu se kniha může jevit jako nekorektní vůči LGBTQ komunitě nebo hendikepovaným, na rozdíl od Hauserové Biedermannová nemá pojmový aparát pro rozlišování jemných nuancí, byť je zřejmé, že se vědomě snaží do svého uvažování zahrnout co nejširší škálu lidí.

¹⁵ Všechny zmíněné povídky (včetně těch z raných 90. let) později vyšly ve sbírce *Když se sudičky spletou* (Hauserová 2000).

Ve stejném roce vydává knihu také Eva Hauserová. Publikace *Na koštěti se dá i lítat* (1995) se tentokrát přímo věnuje srovnání socialistické ženské emancipace a feminismu, její ambicí je přiblížit českým čtenářům feministické hnutí, s nímž se autorka setkala na Západě, zejména ve Spojených státech během svých výjezdů na sci-fi cony. Z citovaných textů a myšlenek, jež Hauserová českému čtenáři předkládá, je evidentní, že se inspiruje zejména žitou zkušeností amerických žen, popularizačními časopisy a obecně feministickým hnutím. Naopak se vymezuje vůči českým akademickým feministkám, které podle ní příliš lpí na pojmové čistotě. Pozoruhodný je způsob, jakým s feministickými texty sama pracuje: nesnaží se je dále intelektuálně rozvíjet (to ji odlišuje od akademiček), ale používá je jako nástroje, jež jí dovolují popsat realitu, kterou zažívá, což je také její skutečnou ambicí. Setkání se západním feminismem (jako politickým hnutím) jí dalo možnost klást si otázky z nového úhlu pohledu. Zejména to ji bude stále více odlišovat od její soupeřnice – zatímco Biedermannová zůstává u popisu reality, Hauserové znalost západních feminismů umožňuje svou zkušenost zobecnit.

Hauserová popisuje jako jeden z nejzásadnějších rozdílů mezi „socialistickou pseudoemancipovanou ženou“ a „západní feministkou“ jejich vztah k práci a rodině. Zatímco podle ní západní ženy (popisuje situaci zejména Američanek a Francouzek) si teprve zvykají na socializaci v pracovním prostředí, české ženy jsou tomuto prostředí přivyklé a větší důraz kladou na rodinu, která je naopak pro většinu západních feministek symbolem útlaku. Tvrdí, že to souvisí s tím, že veřejný prostor za socialismu nebyl svobodný a většina lidí se v něm netoužila nijak angažovat a s normalizačním konzervativním obratem se všechny důležité sázky odehrávaly v soukromí. Se „socialistickou degradací muže“ si ženy vydobýly dominantní místo v rodinách, o mužích mluvily se sexistickým pohrdáním (což odráží i výše zmíněný výzkum Kateřiny Zábrodské).

Ženská otázka byla státní propagandou naprosto zdiskreditována, k tomu se přidala SOCIALISTICKÁ DEGRADACE MUŽE. Výsledná situace měla daleko k patriarchátu, ale přece jenom si uchovala mnoho patriarchálních rysů. Západnímu pohledu se proto naše ženy jeví utlačované, ale samy se tak necítí. (Hauserová 1995: 34)

Sebevědomí českých žen podle Hauserové způsobuje také například to, že nevnímají sexuální obtěžování na pracovišti tak negativně jako západní ženy. Rozlišují mezi sexuálním nátlakem (znásilněním), jemuž je opravdu potřeba se postavit, a společenskou situací, která může být příjemná pro obě strany. Na druhou stranu ale zdůrazňuje, že české ženy mají skutečně horší přístup k vyšším pracovním pozicím a dostávají o třetinu nižší plat než muži. Zároveň si ale neuvědomují, že tuto situaci lze změnit, což je podle ní důsledek právě „socialistické pseudoemancipace“. Vyzývá k hledání alterna-

tivních cest, jež by nám umožnily proměnit kapitalistický systém, aby byl přijatelnějším místem pro ženy i pro muže, k objevování mužské mystiky, zároveň mluví i o sexu a nepřijatelném puritánství některých Američanek, na druhou stranu zdůrazňuje, že český sex je možná příliš přímočarý a nerafinovaný, „takže si ženy ani moc nepřijdou na své – jenže o tom nevědí“ (Hauserová 1995: 122). Hauserová přiznává, že se jedná o střípky toho, s čím se sama setkala v rámci (zejména amerického) feminismu, zároveň nepouští ze zřetele jeho politický a sociální kontext a je velmi kritická vůči státnímu socialismu i kapitalismu. Z politického hlediska bude zásadní její důraz na tvrzení, že ke změně může dojít jen v případě, že se promění celý systém. Motivuje ji touha vysvětlit českým čtenářkám a čtenářům, v čem pro ně může být západní feminismus prospěšný, co by bylo dobré v našich životech zlepšit, za co bojovat.

V roce 2000 Hauserová vydává knihu povídek *Když se sudičky spletou*, která jí přinese zřejmě největší literární uznání. V této sbírce je znát, že se v předcházejících letech skutečně věnovala citlivému promýšlení feministických témat: například titulní povídka pojednává o ženě, která v sobě za pomoci léků nechá probudit mužské vědomí. Marcin Filipowicz později analyzuje její styl psaní a identifikuje tři strategie, které používá, aby se vyhnula tendenčnosti, resp. jisté jednostrannosti angažovaného psaní. Jsou to 1. zobrazení ženského útlu v žánru grotesky; 2. vtipné převrácení mužských a ženských společenských rolí; 3. dekonstrukce „přirozeného“ řádu skrze pohlavní transgresi, např. motiv změny pohlaví nebo prolínání ženského a mužského těla (Filipowicz 2005: 77). Hauserová podle něj nenabízí jednoduchý recept, jak vybudovat nový svět, ale povzbuzuje feministický intelektuální kvas.

Vývoj obou spisovatelek v 90. letech ukazuje proměnu tematiky a přemýšlení: ta sice nebyla příliš výrazná u Caroly Biedermannové (stále se jedná o podobné střípky jejích životních zkušeností, opakují se podobné motivy), Eva Hauserová byla ale v této době v produktivním kontaktu s feministickým myšlením a můžeme sledovat její vývoj. Spolu s ním ale vidíme i její postupnou marginalizaci: zatímco v roce 1990 byla pozvána na feministickou konferenci do Dubrovniku, vyjadřovala se k velkým debatám, ve druhé polovině 90. let postupně migrovala k okraji. Zkušenost obou scifistek se také čím dál tím víc odlišuje od té, kterou měly jejich souputnice-akademičky: Eva Hauserová nepracovala v akademické sféře, ale v nakladatelství Harlequin nebo v časopise *Marianne*, zároveň se také pohybovala v ekologickém či ekofeministickém aktivismu (například s Marií Haisovou zakládá Klub žen Zeleného kruhu). Kromě toho překládala, vydávala další feministické texty, po roce 2000 se ve své literární tvorbě postupně odklonila od sci-fi a psala mimo jiné pořady pro Českou televizi (například *Ženský hlas*, který v roce 2002 připravovala s Irenou Obermannovou). Od 90. let se potom věnovala propagaci permakultury. Carola Biedermannová vedle toho publikovala v nakladatelstvích orientujících se na populární kulturu (Ivo Železný, edice Rodokaps

apod.). Na rozdíl od Hauserové, která například o harlequinách nebo ekofeminismu píše příležitostně do *Aspektu* a z veřejného prostoru minimálně ještě v nultých letech nemizí, se v intelektuálním feministickém diskurzu nepohybovala.

Feministická neshoda

Přestože bychom jistě feministické hnutí intuitivně označili v rancièrovském smyslu za politické, zde dochází k mnoha kontradikcím. Ty nejvýraznější souvisí s tím, že zde byla snaha vytvořit feministickou pozici na základě západního akademického diskurzu, který sice byl čten (mnohdy i velmi) kriticky, zároveň se ale reprodukoval opět akademickým jazykem a v něm byla formulována i jeho kritika. Není náhodou, že většinu článků pravidelně jmenovaných v diskusích o feminismu 90. let vydaly autorky jako Jiřina Šiklová, Hana Havelková nebo Jiřina Šmejkalová v angličtině:

Pokračuje tak kuriózní situace z 90. let, kdy se řada z nás účastnila poměrně intenzivní diskuse o genderových specifikách naší společnosti plynoucích z minulé éry, ale téměř mimo český veřejný prostor, takže dokonce ani část místní feministické komunity nezná obsah této diskuse, nebo dokonce ani její existenci. (Havelková, Oates-Indruchová 2015: 9)

Bezpochyby šlo o jistou strategii, která ale nebyla orientována na český veřejný prostor. V rancièrovském smyslu bychom ji ale také mohli označit za politickou – české akademičky soustředily svou pozornost na získávání hlasu v rámci západního feministického prostoru. Naopak se ale mohly vyskytovat také v roli *polície* v rámci českého prostředí – jejich expertiza a západní kontakty jim mohly dodávat jistý typ moci a autority, které zde mohly uplatňovat.

Pro Evu Hauserovou a Carolu Biedermannovou byl vedle toho vždy zásadní kontakt s domácím publikem. Jejich rozhodnutí věnovat se popularizaci bylo vědomé a v mnoha textech svou pozici takto vymezují. Knihu *Na koštěti se dá i lítat* uvádí Hauserová historkou, jak s Carolou Biedermannovou uspořádaly v pražské Viole diskusi na téma feminismu, která se zvrhla v chaos. Diváci se tam prý rozdělili na několik skupin, které všechny stály proti nim: decentní starší dámy, odpůrci feminismu, ženy hájící tradiční rodinu a v neposlední řadě také akademické feministky. Jmenovitě to potom rozvádí v reportáži pro *Denní Telegraph*:

Tečkou za celým pořadem bylo, když jsem zjistila, že po celou dobu v publiku seděla teoretička Jiřina Šmejkalová. Oprávněně se rozlítla, že tenhle paskvil, který jsme předvedly, jen vyostřil nedorozumění kolem této problematiky a že jsme celé věci prokázaly medvědí službu. A že bychom měly udělat seriózní

cyklus osvětových přednášek, který by ukázal, že feminismus není jeden směr, ale celé široké spektrum pohledů a názorů (pochopitelně to říkala složitěji a používala množství cizích slov, ale ona je opravdová intelektuálka, na rozdíl ode mě a Caroly – ne, my rozhodně cyklus osvětových přednášek dělat nebudeme, my čerpáme z toho, co nás v životě potkává). (Hauserová 1993: 15)¹⁶

Domnívám se, že Hauserová neuvedla svou knihu tímto příběhem náhodou. Svou pozici jako popularizátorky feminismu si uvědomovala, ostatně svědčí o tom i fakt, že původně měl tento text vyjít zřejmě pod titulem *Knedlíkový feminismus*. Dvě kapitoly z knihy pod tímto titulem vyšly v příloze časopisu *Tvar Edice TVARy* (Hauserová 1994a, 1994b) a je patrné, že se jedná o stejný, byť přepracovaný text. Samotný název ale také můžeme vnímat jako reakci na odsudky vůči feminismu, který představovala. Hauserová by v tomto případě posměšný název přijala v určitém emancipačním gestu a naplnila ho novým obsahem. Vnímala feminismus jako zbytečně demonizovaný a odborné diskuse kolem něj nepovažovala pro veřejnou debatu za příliš produktivní. Naopak se zřejmě domnívala, že české – emancipované – ženy nebudou muset o svou pozici bojovat tak tvrdě jako v západních státech, a proto možná nebude muset být tak agresivní:

Už vidím ten západní feminismus, jak mu tady usekneme rohy a ocas, postrojíme ho do domácích tepláků, nakrmíme bramboračkou a zbavíme ho veškeré ďábelskosti. Bude to náš český, krotký feminismus, dobrácký a přátelský. Jenom už je potřeba s tím začít. Přemýšlet o tom, mluvit o tom, psát o tom. (Hauserová 1995: 9)

Tato umírněnost ale jde minimálně v případě Hauserové ruku v ruce s poctivou reflexí genderových rolí, které vnímá jako konstruované. Také ve zmíněném prvním vydání textů z knihy *Na kostěti se dá i lítat* se Hauserová vymezuje proti „přirozené feminitě“, kterou podle ní hájila ve své přednášce z května 1993 Hana Havelková. Podle Hauserové se jedná o podobnou pozici, kterou ve své knize *Žena v dnešní rodině* hájila v 70. letech také Jiřina Šiklová (Hauserová 1994a: 18). Velkým tématem pro ni byla představa dualismu muže a ženy, resp. jejich antagonismu. V roce 1994 v podobném duchu reaguje také na článek Mirka Vodrážky v *Aspektu*, kde tvrdí, že problémem není to, že se české ženy vidí primárně jako lidské bytosti, ale antagonismus, který

¹⁶ Že nešlo o náhodný střet, ale paradigmatický rozpor, dobře ukazuje cyklus, který o feminismu publikovala Jiřina Šmejkalová v roce 1991. První tři díly jsou věnovány rozboru jednotlivých politických a teoretických směrů feminismu, v posledních dvou se autorka zamýšlí nad aplikovatelností feministické teorie do české společnosti. V těchto částech se nejvýrazněji jeví, že přes velkou pluralitu přístupů, jež představuje, preferuje ten teoretický (Šmejkalová 1991).

mezi ženami a muži panuje. Reakci zakončuje ironické postskriptum: „Dualismus, který ženám vnucuje Vodrážka, je ve své podstatě velice mužský.“ (Hauserová 1994c)

V těchto polemikách vidíme naznačený nesoulad, který potvrzují také výzkumné rozhovory, jež pro svou diplomovou práci *Obraz feminismu v českém tisku v letech 1990–1993* pořídila Halaštová (1994: 48–70) a které byly v roce 1995 částečně publikovány v anarchistickém časopisu *A-kontra*. Najdeme zde výpovědi některých dobových akterek feministického hnutí, z nichž zároveň můžeme vytušit i jejich vzájemné vztahy.¹⁷ Eva Hauserová je zde jednou z respondentek, Carola Biedermannová zase osobou, vůči níž se ostatní nejčastěji vymezují. Mirek Vodrážka zde například tvrdí, že by její kniha *Mstivá kantiléna* neměla být považována za feministickou:

Myslím, že došlo ke zmatení pojmů. Podtitulem neměl být Feministický nářez, ale Ženský nářek. (...) V podstatě napsala knihu podle společenské objednávky, co chce společnost o feminismu slyšet a co si o něm předem myslí. Hodnota té knihy je v podstatě nulová. (Simone W. 1995: 19)

Jiřina Šiklová zde zase říká, že Carolu Biedermannovou ve svém uvažování o feminismu nezhledňuje: „(...) to je mladá žena, která chce dělat show“ (Simone W. 1995: 20).¹⁸ K Biedermannové se vyjadřuje také Libora Oates-Indruchová, která jako jediná argumentuje, a to tím, že si na křest své knihy pozvala samé muže: „Jako by jejich ocenění teprve dodávalo mému snažení legitimacy.“ (Simone W. 1995: 22) Alena Vodáková naopak říká, že *Mstivou kantilénu* považuje za celkem vtipnou a sympatickou „zpověď“ dítěte svého věku“, která ale nebyla „typickým“ feministickým projevem: „Každopádně, když už se teď otevřel prostor pro všechny, mělo by se dostat i na takový hlas. Feminismus přece není rasismus.“ (smích).“ (Simone W. 1995: 22) Pozitivněji (byť neadresně) se k tomuto přístupu vyjadřuje politička Alena Valterová, která je údajně ráda za každý feministický hlas, dokonce i za ten militantní, protože to je alespoň nějaký způsob, jak se dostat do médií (Simone W. 1995: 19).

Tuto *neshodu* vnímám jako důležitý rozpor, který se v poměrně malém feministickém okruhu začal objevovat již zkraje 90. let a který je ve své podstatě velmi politický. Zároveň se nejednalo o jediné štěpení, jež se v tomto prostoru v této době odehrávalo. Hauserová s Biedermannovou využívaly pro svůj feminismus prvky, které můžeme znát z feministického aktivismu (humor, parodie, hyperbola nebo přivlastnění posměšného označení „kuchyňský feminismus“). Přesto byl jejich rozpor s dalším kritikem depolitizovaného expertního diskurzu možná ještě nesmiřitelnější než v případě

¹⁷ Zde budu citovat podle *A-kontra* zejména proto, že mi přijde pozoruhodné právě prolínání akademické a aktivistické scény.

¹⁸ Biedermannové v době vydání knihy bylo 45 let a byla pouze o dvanáct let mladší než Šiklová.

akademických feministek. Jako autorky otevřené vnímat pozitivní momenty lokální (čili socialistické) ženské emancipace nemohly Vodrážku, situujícího se antikomunisticky a subkulturně, příliš oslovit, zároveň pro něj nebyly dostatečně antisystémové. Pro Hauserovou byl zase nepřijatelný jeho dualismus a identitářství. Později se také ironicky vyjadřovala na adresu jeho paternalismu.¹⁹ Nakonec ale společně – Vodrážka i Hauserová – zůstali na okraji akademického zájmu, každý z jiných důvodů.

Závěr

Carola Biedermannová a Eva Hauserová se seznámily v prostředí československého sci-fi fandumu, kde si vybudovaly prostor pro sdílení a experimentování s feministickými myšlenkami. Hauserová potom díky své znalosti angličtiny, přátelskému vztahu se západoněmeckou levicovou aktivistkou a také prostřednictvím samotné sci-fi, jež byla v tomto období již značně feminizovaná, získávala informace o západních podobách feminismu a inspirovala se jimi ve svých úvahách. Těžištěm psaní a vystupování obou feministek ale zůstávala jejich osobní zkušenost a zkušenost žen z jejich okolí. Každá to sice ve výsledku dělala trochu jinak, spojovalo je ale propojení s lokálním prostředím a rozhodnutí mluvit o feminismu srozumitelným jazykem. Díky komunitě sci-fi fandumu se poprvé – vlastními slovy a bez znalosti intelektuální feministické tradice – pokusily formulovat kritiku stávajícího genderového řádu. Tuto zkušenost a sebevědomí nabyté ve fandumu později zúročily v rámci svého feministického vystupování po roce 1989.

Z dobového výzkumu Šárky Halaštové vyplývá, že Biedermannová byla feministickými kruhy vnímána jako vnější jev již zkraje 90. let. Její provokace – jakkoli založené na pozorování lokální zkušenosti – dobové feministky většinou spíše popuzovaly, a to tím víc, čím měly blíže k západním feminismům. Biedermannová také ve svých textech nenabízí ucelenou vizi, kterou by bylo možné teoreticky uchopit. Hauserová sice podobný rámec nabízí, přesto se její myšlení oproti vyhraněným proudům západních feminismů může jevit jako velmi roztříštěné. Joanna Czaplińska si všímá jejího příklonu k druhé vlně feminismu (zejména v povídkách ze sbírky *Když se sudičky spletou*). Ráda bych ale v tomto kontextu zdůraznila propojení myšlení Hauserové s její vlastní zkušeností, kterou ve svých textech vždy důsledně historizovala a lokalizovala. Podobnost s druhou vlnou tak vidím spíše na úrovni metody – základem její analýzy

¹⁹ Svůj vztah k tomuto autorovi Hauserová později vyjádřila v povídce *Mstislav Podrážka: Přítel žen*, v níž kromě paternalismu paroduje také styl jeho vyjadřování: „Změřil si mě odsuzujícím pohledem a prohlásil: „Internalizuješ si fašistickou falocentrickou opresi a perpetuuješ ji dál.““ Nebo: „musíme konečně přestat s věčným ženským pláčem a nastolit potřebu redefinice žen, jejich osobní i politický identity, ale toho, jak vidí, nejsme my ženy schopny, protože ženskou otázku se u nás podařilo suspendovat z prakticko-politický roviny a nikdo nereflektuje krizi sociální a mediální femininity.“ (Hauserová 2007: 241)

je její osobní prožitek, ten ale posléze zobecňuje a zasazuje do širšího rámce. Tato kombinace vytváří pozoruhodně komplexní feministický přístup, který je otevřený dalšímu bádání. Poukazuje mimo jiné na provázanost a neoddělitelnost lokální zkušenosti ženské emancipace se západními vlivy a na nutnost zkoumat tyto dva směry minimálně v tomto období souběžně.

Akademické feministky 90. let se orientovaly zejména na vymezování svého prostoru v rámci západních feminismů (viz Kampichler 2012). Tuto snahu můžeme v ranciovských pojmech vnímat jako politický akt, nesmíme ale zapomínat také na druhou stranu těchto sporů. Ukotvenost v západním feminizmu jim později dávala legitimitu pro vymezování toho, co feminismus je a co není. Zásadním způsobem také později mohly ovlivnit historiografický výzkum o 90. letech. Nejednalo se o spory na osobní rovině, spíše se v rámci feministického prostředí staly *policií*, která jiným typům ženské emancipace nedávala prostor pro vlastní hlas. Absenci reprezentací Evy Hauserové a Carolý Biedermannové v genderově orientovaném historiografickém výzkumu musíme proto vnímat také v politickém kontextu střetu dvou velkých emancipačních tradic.

Literatura

- Adamovič, I. 1995. *Slovník české literární fantastiky a science fiction*. Praha: R3.
- Bacon-Smith, C. 1992. *Enterprising Women. Television Fandom and the Creation of Popular Myth*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Balaščík, M. 2010. *Postgenerace. Zátíží a bojiště poezie 90. let 20. století*. Brno: Host.
- Barša, P., O. Slačálek, T. Stöckelová. 2010. Od roztržky ke sporu. Pp. 195–212 in P. Barša a kol. *Kritika depolitizovaného rozumu. Úvahy nejen o nové normalizaci*. Všeň: Grimus.
- Biedermannová, C. 1988. Fifinka patří fandumu aneb II. sci-fi ples v Olomouci. *Interkom*. Staženo 7. 4. 2025 (<http://interkom.vecnost.cz/1988/19880551.htm>).
- Biedermannová, C. 1991. Oni. *Ikarie* (3): 36–38.
- Biedermannová, C. 1992a. *Mstivá kantiléna aneb Rigor magoris aneb Feministický nářez*. Praha: Ivo Železný.
- Biedermannová, C. 1992b. *Ti, kteří létají*. Plzeň; Bratislava: Laser; Arrakis.
- Biedermannová, C. 1995. *Litostivá kantiléna. Čili Muži se diskriminují sami aneb Pes a jeho hůl*. Praha: Železný.
- Biedermannová, C., E. Hauserová. 1992. Teze vytyčené na Miniconu '89, a komentáře k nim. *Interkom*. Staženo 7. 4. 2025 (<http://interkom.vecnost.cz/1992/19920353.htm>).
- Blažková, H. 2022. *Literatura bez úvazků? Mýtus nového začátku v politickém čtení devadesátých let*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Czaplińska, J. 2015. Má česká science fiction (ženský) rod? Pp. 58–71 in I. Říha, J. Studený (eds.). *Sedm statečných a spol. Próza psaná ženami v kontextu současné české literární kultury*. Pardubice: Univerzita Pardubice.

- Czaplińska, J. 2016. Jsou scifistky feministky? Pp. 121–132 in T. Dědinová (ed.). *Na rozhraní světů: Fantastická literatura v mezioborovém zkoumání*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
- Czechaczek, J. 2015. Cena Karla Čapka ve fanzinech. Magisterská práce. Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno.
- Filipowicz, M. 2005. Szacunek bez szacunku. Stan dyskursu feministycznego w Czechach i Słowacji w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Pp. 53–61 in H. Janaszek-Ivaničková, E. Kraskowska, B. Czapik-Lityńska, M. Dąbrowski (eds.). *Literatury słowiańskie po roku 1989: Nowe zjawiska, tendencje, perspektywy. Tom II: Feminizm*. Warszawa: Elipsa.
- Halaštová, Š. 1994. Obraz feminismu v českém tisku v letech 1990–1993. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Praha.
- Hašková, H., A. Křížková, M. Linková. 2006. *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR.
- Hauser, E. 1990. [Dear friends]. *Wild Sharkaah* (2): 6–7.
- Hauser, E. 1991. The Hard Life of a Feminist in Czechoslovakia. *Wild Sharkaah* (5): 2–4.
- Hauser, E. 1994. Science Fiction in the Czech Republic and the Former Czechoslovakia. The Pleasures and the Disappointments of the New Cosmopolitanism. *Science Fiction Studies* 21 (2): 133–140, <https://doi.org/10.1525/sfs.21.2.0133>.
- Hauserová, E. 1986. Mýtus o Udávii. *Kočas – Parcon* 86: 8–9.
- Hauserová, E. 1987a. Jak jsem ke sci-fi přišla. *Interkom*. Staženo 7. 4. 2025 (<http://interkom.vecnost.cz/1987/19870351.htm>).
- Hauserová, E. 1987b. Žlučovitý pohled účastníků. *Interkom*. Staženo 7. 4. 2025 (<http://interkom.vecnost.cz/1987/19870651.htm>).
- Hauserová, E. 1988a. Adenin a Mikra. Pp. 165–176 in V. Kantor (ed.). *Lovci zlatých mloků*. Praha: Mladá fronta.
- Hauserová, E. 1988b. Anketa. *Interkom*. Staženo 7. 4. 2025 (<http://interkom.vecnost.cz/1988/19881455.htm>).
- Hauserová, E. 1988c. [Odpověď na článek...]. *Interkom*. Staženo 7. 4. 2025 (<http://interkom.vecnost.cz/1988/19880557.htm>).
- Hauserová, E. 1988d. Ondřej Neff: Čtvrtý den až navěky. *Interkom*. Staženo 7. 4. 2025 (<http://interkom.vecnost.cz/1988/19880153.htm>).
- Hauserová, E. 1988e. Plzeň pátek 13. *Interkom*. Staženo 7. 4. 2025 (<http://interkom.vecnost.cz/1988/19880851.htm>).
- Hauserová, E. 1992. *Hostina mutagenů*. Praha: Svoboda.
- Hauserová, E. 1993. Nářez feministkám ve Viole. *Denní Telegraf*, 23. 3. 1993, 15.
- Hauserová, E. 1994a. České tradice: morálka a ušlechtilost. *Tvar (příloha Edice TVARy)* (8): 14–22.
- Hauserová, E. 1994b. Jak patriarchát zformoval duši ženy. *Tvar (příloha Edice TVARy)* (8): 23–32.
- Hauserová, E. 1994c. Milé spolufeministky (13. 11. 1994). *Aspekt 2* (3): 105.
- Hauserová, E. 1995. *Na koštěti se dá i létat. Nemožné ženy dokážou i nemožné*. Praha: Nakladatelství Lidových novin.
- Hauserová, E. 2000. *Když se sudičky spletou*. Praha: Maťa.

- Hauserová, E. 2006. *U nás v Agónii*. Praha: Triton.
- Hauserová, E. 2007. Mstislav Podrážka: Přítel žen. *Marianne*, 27. 10. 2007, 240–241.
- Havelková, H., L. Oates-Indruchová. 2015. Vyvlastněný hlas. Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989. Pp. 7–41 in H. Havelková, L. Oates-Indruchová. *Vyvlastněný hlas. Proměny genderové kultury v české společnosti 1948–1989*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Havelková, H., L. Oates-Indruchová. 2015. *Vyvlastněný hlas. Proměny genderové kultury v české společnosti 1948–1989*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Hloušková, J. 1993. Feminismus po česku. *Tvar* 4 (7): 10–11.
- Chuchma, J. 1992. Osamělá ve světě prasat. Opravdu feministický nářez Caroly B. *Respekt* (49): 14.
- Jedličková, A. 1994. Fonetické marginálie ke knize Caroly Biedermannové. *Tvar* 5 (9): 21.
- Jedličková, P. 2006. Nevidět, neslyšet a nedotýkat se! Feminismus jako součást demokratizačního procesu v ČR v letech 1989 až 2004 – reflexe médií. Pp. 103–118 in H. Hašková, A. Křížková, M. Linková (eds.). *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR.
- Jenkins, H. [1992] 2019. *Pytláci textů. Televizní fanoušci a participativní kultura*. Praha: Akropolis.
- Jeppe. 1988. 533 mil československých. *Interkom*. Staženo 7. 4. 2025 (<http://interkom.vecnost.cz/1988/19880852.htm>).
- Ježková, B. 1986. Řeka v 11. poschodí. *Kočas – Parcon* 86: 39.
- Jonssonová, P. 2000. Feministický nářez aneb Nenechme se uštvat. *Lidové noviny*, 23. 12. 2000: 22.
- Kampichler, M. 2012. Za hranice feministických diskusí mezi Východem a Západem. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 13 (2): 4–17.
- Knotková-Čapková, B. (ed.). 2010. *Tváří v tvář. Gender jako metodologická kategorie literárních analýz*. Praha: Gender studies.
- Konečná Kopřiva, Š. 2024. Přítomné a mlčící? Analýza feministických aktivit československých poslankyň mezi lety 1948–1989. Disertační práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha.
- Kopeček, M. 2019. *Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Praha: Argo.
- Langer, A. 2006. *Průvodce paralelními světy. Nástin vývoje české sci-fi 1976–1993*. Praha: Triton.
- Machala, L. 1996. *Průvodce po nových jménech české poezie a prózy. 1990–1995*. Olomouc: Rubico.
- Machala, L. 2001. *Literární bludiště. Bilance polistopadové prózy*. Praha: Nakladatelství Brána.
- Machala, L. 2008. Próza. Pp. 276–311 in P. Hruška (ed.). *V souřadnicích volnosti. Česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*. Praha: Academia.
- Matonoha, J. 2010. *Česká literatura v perspektivách genderu. Sborník příspěvků z IV. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*. Praha: Tomáš Filip – Akropolis.

- Moldanová, D. (ed.). 1996. *Žena – jazyk – literatura. Sborník z Mezinárodní Konference [Žena – Jazyk – Literatura Katedry Bohemistiky Pedagogické Fakulty UJEP v Ústí nad Labem] Ústí nad Labem 3. až 5. září 1996*. Ústí nad Labem: Pedagogická Fakulta UJEP.
- Nebeská, I. 1997. Jak píší české feministky (Kontrasty ve stavbě feministického textu). *Naše řeč* (1): 19–25.
- Nebeský, J. 2006. *Žena v české a slovenské literatuře. Sborník z literárněvědné konference konané v Opavě 14.–15. září 2004*. Opava: Slezská Univerzita.
- Neff, O. 1988. Čtvrtý den, a sbohem? *Interkom*. Staženo 7. 4. 2025 (<http://interkom.vecnost.cz/1988/19880461.htm>).
- Osvaldová, B. 2004. *Česká média a feminismus*. Praha: Libri, Sociologické nakladatelství (SLON).
- Oščádal, J. (ed.). 1993. *Let na měsíc. Sbírká povídek českých autorů*. Praha; Brno: SF&F Workshop; Nová vlna.
- Outláš, D. 1989. Jdi si zajezdit výtahama. Pp. 13–19 in *Lovci černých mloků: Antologie současné science-fiction. [Sv.] 2*. Praha: Ústř. kult. dům železničářů.
- Peňás, J. 1992. Psych(onalyt)ické studie a etudy Caroly Biedermannové aneb Feministické tažení na pavlači. *Prostor* 1 (205): 10.
- Prušková, Z. 1993. Mstivá kantiléna alebo niečo o „veľkom upratovaní“ v ženskej duši. *Aspekt* 1 (1): 76.
- Přibáň, M., E. Burget, M. E. Holečková. 2019. *Český literární samizdat 1949–1989. Edice, časopisy, sborníky*. Praha: Academia Ústav pro českou literaturu AV ČR.
- Přibyllová, J. 1987. Kuchyňský horor. *Interkom*. Staženo 7. 4. 2025 (<http://interkom.vecnost.cz/1987/19870251.htm>).
- Rancière, J. 2011. *Neshoda. Politika a filosofie*. Praha: Svoboda Servis.
- Scott, J. W. 1986. Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review* 91 (5): 1053–1075, <https://doi.org/10.1086/ahr/91.5.1053>.
- SFK se představují: Boskovice. 1985. *Interkom*. Staženo 7. 4. 2025 (<http://interkom.vecnost.cz/1985/19850161.htm>).
- Simone W. 1995. Obraz feminismu v českém tisku v letech 1990–1993. *A-kontra* V (5–7): 18–23.
- Součková, M. 2010. K problematice genderu v české a slovenské ponovembrovej próze. Pp. 215–228 in J. Matonoha (ed.). *Česká literatura v perspektivách genderu. Sborník příspěvků z IV. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*. Praha: Tomáš Filip – Akropolis.
- Šmausová, G. 2011. Emancipace, socialismus a feminismus. Pp. 195–206 in L. Oates-Indruchová (ed.). *Tvrdošíjnost myšlenky. Od feministické kriminologie k teorii genderu*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Šmejkalová, J. 1991. Co je feminismus? Na okraj „ženské otázky“ a současného feminismu. *Tvar* (37–41): 16.
- Švelch, J. 2022. *Jak obehřát železnou oponu. Počítačové hry a participativní kultura v normalizačním Československu*. Praha: Akropolis.
- Tomášková, J. 1986. Výpověď. *Kočas – Parcon* 86: 16.
- Veverka, V. 1985. Reportáž: ÚKDŽ. *Interkom*. Staženo 7. 4. 2025 (<http://interkom.vecnost.cz/1985/19851166.htm>).

- Vlašínová, D. 2005. Dyskurs feministyczny w literaturze czeskiej lat 90. XX wieku. Pp. 53–61 in H. Janaszek-Ivaničková, E. Kraskowska, B. Czapik-Lityńska, a M. Dąbrowski (eds.). *Literatury słowiańskie po roku 1989. Nowe zjawiska, tendencje, perspektywy. Tom II: Feminizm*. Warszawa: Elipsa.
- Vodáková, A., O. Vodáková. 2003. *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Vodrážka, M. 2010. Rozprava o druhé subkulturní děloze. Pp. 111–130 in P. Barša a kol. *Kritika depolitizovaného rozumu. Úvahy nejen o nové normalizaci*. Všeň: Grimmus.
- Zábrodská, K. 2015. Mezi ženskostí a feminismem. Konstruování identity „české socialistické ženy“. Pp. 285–318 in H. Havelková, L. Oates-Indruchová. *Vyvláštěný hlas. Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

 BBY-NC Hana Blažková, 2025.

Hana Blažková je doktorandkou komparatistiky na Filozofické fakultě UK a zaměřuje se na politické čtení a proměny emancipačních diskurzů v české a polské literatuře 80. a 90. let. Působí také na Ústavu pro českou literaturu AV ČR, kde se zabývá historií československého sf fandomu. ORCID: 0000-0003-2495-715X. Kontaktní e-mail: blazkova@ucl.cas.cz.